

Galiy Maryna. Language law - basic phenomenon of ukrainian style literary language

Ukraine's accession to the international community envisages changes in the law-making and law enforcement activities, research and teaching of legal disciplines. The essential role of communications technology, which requires for its improvement, in-depth study of language rights and perfect possession of lawyers. The accuracy and clarity of legal language, their adequate implementation language, the correct and uniform use of legal terminology largely determine the effectiveness of jurisdictional activity, contributing to the full protection of the rights of individuals, legal persons, society and state. The very nature of regulation inevitably requires language skills. This knowledge is necessary to analyze the texts of laws and other legal documents. So, it is right seamless sign system, which is designed to reflect the legal reality of modern society. It is intended for fixation, preservation and transfer of intellectual legally significant (pravoutvoryuvalny) activities. Language rights must, on the one hand, to be united, to ensure unity within the legal system. On the other hand, it has the right to apply for different purposes, ie in different areas of legal activity. These functions most successfully forged it only when it is adapted to its mentality, living conditions and become common heritage to all its members.

Key words: language of law, document, style, language means, legislation.

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН

**СОЦІОНОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СИСТЕМНИЙ ВИМІР**

На загальнотеоретичному рівні піднімається проблема переосмислення ціннісно-нормативних засад формування та розвитку громадянського суспільства. За основу дослідження береться теза про обмеженість права у забезпеченні належного функціонування громадянського суспільства, внаслідок чого обґрунтовується необхідність звернення до морально-релігійної системи координат, покликаной якісно впорядкувати внутрішній світ людини як первинного суб'єкта громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, право, мораль, релігія, індивід, права людини, верховенство права.

© Сунєгін Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Сунегин С. А. Соционормативные начала формирования и развития гражданского общества: системное измерение

На общетеоретическом уровне поднимается проблема переосмысления ценностно-нормативных начал формирования и развития гражданского общества. За основу исследования берётся тезис об ограниченности права в обеспечении надлежащего функционирования гражданского общества, в результате чего обосновывается необходимость обращения к нравственно-религиозной системе координат, призванной качественно упорядочить внутренний мир человека как первичного субъекта гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, право, мораль, религия, индивид, права человека, верховенство права.

Sunegin Sergii.. Socio-and-normative bases of formation and development of civil society: a system dimension

In this article the author on the general theoretical level raises the problem of rethinking the value-normative principles of the formation and development of civil society. As the basis of the research is taken thesis about the limited nature of law to ensure the proper functioning of civil society, and as a result, it is necessary to turn to a moral-and-religious system of coordinates, designed to qualitatively order the inner world of man as the primary subject of civil society.

Key words: civil society, law, moral, religion, individual, human rights, rule of law.

Процес формування та розвитку громадянського суспільства в умовах сучасних глобальних трансформацій, які знаходять свій безпосередній прояв, зокрема, в Україні, вимагає здійснення нових наукових пошуків, пов'язаних з визначенням основних засад або чинників його належного забезпечення. Події останніх років, у тому числі ті з них, які відбуваються в розвинених демократичних країнах Європи та Америки, свідчать про певну кризу взаємовідносин та взаємозв'язків, які мають місце між різноманітними інститутами громадянського суспільства, тобто, якщо говорити узагальнено, між індивідами та їх об'єднаннями в різних сферах та галузях життя. Одним із найнебезпечніших проявів такої кризи є, наприклад, суттєве посилення конфліктного потенціалу у суспільних відносинах внаслідок подальшого розшарування суспільства на вузьке коло багатих і надбагатих осіб з одного боку, та переважну більшість малозабезпечених громадян з іншого, які вимушені турбуватися лише про власне фізичне виживання.

Питання формування та розвитку громадянського суспільства вже неодноразово були предметом розгляду багатьох вітчизняних і

зарубіжних вчених, серед яких потрібно, зокрема, назвати: С. Бобровник, О. Богініч, І. Воронов, О. Львова, Л. Макаренко, Г. Мальцев, Н. Пархоменко, Н. Оніщенко, А. Поляков, Ю. Шемшученко тощо. Водночас, сучасні складні та суперечливі реалії розвитку України та світового співтовариства, посилення процесу атомізації суспільства, вимагають переосмислення насамперед філософських та загальнотеоретичних підходів до розуміння основних засад формування та розвитку громадянського суспільства.

Мабуть, ні для кого не є таємницею, що сучасний соціогуманітарний дискурс громадянського суспільства здебільшого присвячений висвітленню проблем або питань, пов'язаних з формуванням вільного індивіда як первинного елементу останнього, а також визначенню різноманітних параметрів взаємовпливу та взаємозв'язку демократичної, правової держави та громадянського суспільства. При цьому у науковій літературі зазвичай підкреслюється, що нормативною формою вираження міри свободи індивіда в умовах функціонування розвиненого громадянського суспільства та правової держави є права людини, гарантовані державою кожній особі через систему законодавства. Крім цього, майже постійно акцентується також увага на тому, що громадянське суспільство, так само як і правова держава та окрема особистість, можуть ефективно розвиватися лише на засадах ідеологічного та політичного плюралізму.

У контексті зазначеного необхідно звернути увагу на те, що, незалежно від конкретного підходу, покладеного в основу розуміння природи та сутності громадянського суспільства, його первинним та одночасно найважливішим елементом є людина, яка розвивається, проявляє особисту активність або здійснює певну діяльність в межах визначених нормативних параметрів. Навіть якщо в основу розуміння громадянського суспільства покладати підхід, згідно з яким воно тлумачиться через систему суспільних відносин, що існують поза державою¹, або систему громадських інститутів², або певний механізм взаємовідносин між владою, суспільством та приватними особами³ тощо, його безпосередня основа завжди залишатиметься на рівні конкретних індивідів або осіб, оскільки будь-яка взаємодія всередині суспільства або форма організації спільної діяльності людей є неможливою поза людським контекстом. Відтак, для того щоб зрозуміти нормативні засади формування та розвитку

громадянського суспільства необхідно спочатку осмислити нормативний базис існування та розвитку людини або індивіда, який завжди впорядковує свою поведінку та діяльність відповідно до тих чи інших правил, що мають для нього аксіологічне (ціннісне) значення.

Якщо звернутися до сучасних реалій нормативного забезпечення людської поведінки та діяльності, то без перебільшення можна стверджувати, що саме право як особлива соціонормативна система виконує на сьогодні функції основного та найоб'ємнішого регулятора суспільних відносин. Очевидними ознаками даного факту є, зокрема, постійне зростання обсягу законодавства як системи законів та підзаконних нормативно-правових актів, посилення доктринальних розробок «правової матерії», високий престиж фахової юридичної діяльності тощо. При цьому зазвичай акцентується увага на тому, що право не стільки пов'язано з функціонуванням держави, яка його формально закріплює та гарантує, скільки з так званим природним правом, мірою якого в умовах сучасного ліберально-демократичного суспільства виступають права і свободи людини або принцип верховенства права, на утвердження і забезпечення якого повинен працювати весь державний апарат. У зв'язку з цим цілком закономірним слід визнати послаблення ролі та значення всіх інших соціальних регуляторів, навіть таких найважливіших і універсальних нормативних систем як мораль і релігія. Адже, незважаючи на спільні риси, які є характерними для всіх соціонормативних систем і, насамперед, права і моралі, все ж вони мають суттєві відмінності, що проявляються, зокрема, у характері впливу на поведінку суб'єкта, формах закріплення, способах забезпечення тощо. Останнє свідчить про важливість збереження об'єктивного взаємозв'язку, який історично склався, принаймні, між основними нормативними системами – правом, мораллю та релігією.

Констатуючи факт перманентного зростання правового впливу на суспільство та громадян, який, на жаль, так і не досягає своєї ефективності, і одночасного послаблення впливу на них інших не менш важливих соціальних регуляторів, виникає справедливе питання щодо причин такого кризового стану, а відтак і неефективності всієї системи соціальної регуляції. Спробуємо надати відповідь

на це питання, почавши з осмислення тенденцій розвитку сучасного правового дискурсу.

Як вже попередньо зазначалося, право в умовах сучасного ліберально-демократичного розвитку осмислюється переважно у контексті необхідності забезпечення ним прав, свобод та інтересів людини, які відповідно до норм основних законів, зокрема, Конституції України, визнаються найвищими соціальними цінностями в державі. При цьому останнє виступає своєрідною сполучною ланкою між позитивним правом або правом, офіційно встановленим, закріпленим чи санкціонованим державою, та природним правом, вираженим у невід'ємних правах і свободах людини, якими вона наділяється від народження вже в силу приналежності до людської природи або людського роду. Іншими словами, сучасна демократична європейська правова держава у своєму розвитку обмежена лише однією найвищою соціальною цінністю – природним правом (верховенством права), втіленим у системі невід'ємних прав і свобод людини, на забезпечення належної реалізації яких спрямовується державно-управлінська діяльність. Слід відзначити, що початок обмеження природного права лише правами і свободами людини та позбавлення взаємозв'язку його змісту з вищими трансцендентними засадами людського життя сягає своїм корінням епохи Відродження (початок XIV ст.), яка відокремила культуру від релігії, проголосивши гуманізм та антропоцентризм вихідними засадами забезпечення суспільного розвитку.

Крім цього, слід також визнати, що поняття «громадянське суспільство» в його сучасному чи не найпоширенішому розумінні як системи приватних та громадських взаємовідносин, які функціонують на демократичних правових засадах та протидіють втручанню держави в життя громадян, історично почало формуватися саме на гуманістичних ідеях епохи Відродження. Адже подальший розвиток капіталізму об'єктивно вимагав розширення економічних свобод, законодавчого закріплення і визнання різних форм власності та вільного ринку, чого неможливо було досягти без безумовного визнання і захисту природних прав людини та закріплення рівності всіх перед законом. Саме ці ідеї були згодом закладені в основу розбудови правової держави з принципами розподілу державної влади на відповідні гілки та невтручання держави у приватне життя гро-

мадян. Втім, подібні ідеї, на думку автора, зовсім не означають, що права і свободи людини повинні бути визнані єдиною найвищою соціальною цінністю в правовій державі.

Таким чином, епоха Відродження започаткувала процес раціоналізації теорії природного права, яке в минулих історичних епохах (Античність та Середньовіччя) також пов'язувалося не з волею людини і навіть не з її правами і свободами, а з вираженням об'єктивної природи речей або функціонування всесвіту, що мало сакральний та заздальгідь заданий або наперед встановлений характер. Незважаючи на те, що в подальші історичні періоди окремі філософи та мислителі (наприклад, Гегель) продовжували осмислювати природне право у його нерозривному взаємозв'язку з сакральними, позачасовими засадами людського буття, саме з епохи Відродження фактично розпочався поступовий процес десакралізації природного права, тобто позбавлення його об'єктивного зав'язку з певним трансцендентним началом, що досягає своєї кульмінації саме в наш час все більшого розширення меж людської свободи, звільнення її насамперед від моральних та релігійних догм.

В умовах започаткованого у Новий час антропоцентризму людина як первинний елемент будь-якого суспільства вже розглядається не з точки зору її складної, неоднозначної, суперечливої природи, яка здатна проявляти себе в різних нормативно-оціночних категоріях, а в контексті утопічної абстрактної моделі, згідно із якою людина вже в силу своєї природи завжди є позитивною, тобто такою, що постійно тяжіє до добра, до здійснення добрих справ незалежно від жодних обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

У заявленому контексті необхідно зазначити, що завдяки поступовому розповсюдженню ідей антропоцентризму, в основу яких закладалася помилкова теза про те, що людина – це іманентно добра особистість, в подальшому сформувалася ліберальна ідеологія як система ідей, що проголошують непорушність прав і свобод людини, які визнаються найвищою цінністю та основою будь-якого суспільного порядку. Подібний підхід до розуміння надскладної біопсихосоціальної природи людини суперечить моральній та релігійній традиції, які завжди вбачали її дихотомічний характер. Зокрема, християнська релігійна традиція або вчення та сформована на її основі мораль виходить з того, що людська природа характеризується

подвійним характером свого прояву, одна частина якого спрямовується на добрі справи і до Бога, а інша – постійно спрямована до зла, яке також має найрізноманітніші форми свого прояву, що у багатьох випадках можуть бути навіть зовнішньо виражені або представлені як добро. Для того, щоб людина могла втриматися і не здійснювати зла, або не підкорятися своїй гріховній чи аморальній частині суб'єктивного буття, їй необхідна божественна допомога, яка б утримувала його від зла.

Відтак, цілком очевидним слід визнати, що визнання прав і свобод людини єдиною найвищою соціальною цінністю в суспільстві і державі закономірно вимагає, щоб будь-яка соціальна, а отже, людська взаємодія, метою якої є задоволення відповідних особистих потреб, завжди відбувалася б на підставі так званого природного закону або максимально вільно, тобто без втручання будь-кого чи будь-чого в даний процес. Невипадково апологети сучасного лібералізму, як правило, наголошують на тому, що, наприклад, економічне життя суспільства може належним чином впорядковуватися за допомогою так званої «невидимої руки ринку», внаслідок чого держава, на їхню думку, поступово і невідворотно повинна послабляти свій вплив на економіку аж до його повного зникнення.

Отже, якщо основу суспільно-державного розвитку складає лише цінність прав і свобод людини, тобто по суті – цінність індивідуалізму, то логічно допустити, що будь-які бажання та потреби людини, принаймні, потенційно можуть і повинні бути визнані законними або такими, що вимагають нормативно-правового забезпечення. За таких умов цілком закономірним видається той факт, що такі важливі соціонормативні системи як мораль та релігія в умовах сьогодення все більше втрачають свій справжній нормативно-регулятивний потенціал і перетворюються на так звану «приватну справу», тобто коли особа, залежно від своїх особистих бажань, міркувань, прагнень, емоцій, потреб, почуттів тощо, сама для себе визначає, що є моральним або аморальним, виправданим чи не виправданим, корисним або шкідливим, чесною чи гріхом. Втім, останній факт зовсім не означає і не може означати, що мораль і релігія є, умовно кажучи, архаїчними, застарілими та непрогресивними соціонормативними системами, від універсального впливу яких потрібно поступово відмовлятися. Адже їх основна мета по-

лягає у обмеженні людського егоїзму та стримуванні деструктивних проявів неоднозначної людської природи, виражених у недобрих намірах та діях.

З вищезазначеного випливає, що ефективний розвиток громадянського суспільства не може засновуватися лише на правовій матерії, якою б якісною та досконалою вона не була, оскільки регулятивно-охоронний вплив права на суспільні відносини обмежений об'єктивними параметрами його реальної, а не ідеальної чи задекларованої у відповідних джерелах природи. Адже загальновідомо, що право регламентує зовнішні прояви людської поведінки, а його вплив на мотивувальну складову свідомості людини, її бажання, емоції, інстинкти тощо, є мінімальним або, у будь-якому випадку, значно меншим, ніж вплив об'єктивної моралі, особливо тієї яка спирається на багатовіковий релігійний досвід. Більше того, право може ефективно регулювати лише ті суспільні відносини, які реально піддаються правовій регламентації, залишаючи за межами впливу такі найважливіші аспекти життєдіяльності людини, як дружба, любов, смаки, мода, милосердя, взаємодопомога тощо. Крім цього, право, на відміну від об'єктивної моралі та релігії, не має абсолютного або трансцендентного характеру, оскільки воно завжди пов'язане з визначеним соціокультурним контекстом, що в тій чи іншій мірі залежить від певного емпіричного досвіду. Навіть природне право, яке не обмежується лише правами і свободами людини, а осмислюється через його органічний взаємозв'язок з вищими, ідеальними принципами людського буття на кшталт справедливості, рівності та гуманізму, все рівно виходитиме на морально-релігійну систему соціальної регуляції, без якої вказані фундаментальні засади формування і розвитку будь-якої соціальної взаємодії рано чи пізно перетворюються на інструмент нормативної маніпуляції свідомістю та волею людини. Право може і повинно бути зверненням до загального морально-релігійного ідеалу добра та тих трансцендентних імперативів, які він породжує, але воно об'єктивно не може замістити чи замінити їх дію та вплив насамперед на внутрішню природу людини, її духовну складову.

У вказаному контексті слід підтримати думку Г. Мальцева, який зазначає, що «кожна діюча в суспільстві нормативно-регулятивна система є специфічною і унікальною, а тому не може бути підмінена

або замінена у своїх функціях будь-якою іншою системою; кожна з них є цінною, необхідною на своєму місці та у свій час»⁴.

Таким чином, величезне значення впливу моральних принципів та норм на формування і розвиток громадянського суспільства пояснюється насамперед значно вищим рівнем вимог моралі, які вона звертає до кожної особистості, безумовно засуджуючи будь-які прояви зла в соціальному житті, тоді як право впливає лише на найбільш небезпечні форми їх конкретного зовнішнього прояву. Якщо, наприклад, замислитися над такими питаннями, чому людина відмовляється від крадіжки, брехні, наклепу, хуліганських дій, зради чи будь-якого іншого прояву зла у взаємовідносинах з іншими особами, то не можна задовольнитися відповіддю, що основу такої відмови складає або повинен складати страх бути покараним чи засудженим, оскільки за таких умов у людини відсутнє стійке внутрішнє особисте моральне переконання, що перелічені дії є проявом зла і вже в силу цього їх не можна вчиняти. Якщо людина відмовляється від аморальних чи протиправних дій лише у зв'язку із почуттям страху бути покараною або засудженою, то це означає, що ця людина буде прагнути мінімізувати можливості зазнати для себе відповідні несприятливі наслідки і все одно вчинити відповідні дії, оскільки вона не усвідомлює аморального значення своїх вчинків або свідомо нехтує моральними та, як правило, одночасно релігійними нормами, основні з яких мають об'єктивну універсальну природу і не обмежуються будь-яким соціокультурним контекстом.

Подібний приклад можна навести і в контексті функціонування та розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Так, аксіоматичним слід визнати, що до основних функцій громадянського суспільства, які здійснюються його відповідними інститутами, належать, зокрема, функція громадського контролю за діяльністю або використанням повноважень органів державного управління різного рівня, а також охорона, захист і просування суспільних інтересів в цілому або інтересів окремих соціальних груп (наприклад, інтересів різних груп меншості). При цьому очевидно, що кінцева мета здійснення вказаних функцій може бути різною. Зокрема, громадський контроль за діяльністю різних управлінських структур може здійснюватися з метою надання пропозицій щодо підвищення ефективності реалізації повноважень державних органів і вирішення за

допомогою цього багатьох життєво важливих соціальних проблем, що відповідає як правовим, так і морально-релігійним нормам. Водночас, цей різновид контролю може здійснювати і для досягнення зовсім іншої мети – для повної або часткової дискредитації державної влади в цілому або окремих її інститутів, для забезпечення доступу окремих осіб до влади для її подальшого використання у особистих цілях тощо. При цьому в останньому випадку цілком можливо є ситуація, коли подібне здійснення громадського контролю відповідає формальним правовим приписам, закріпленим у нормах законодавства, хоча зазначене за жодних умов і обставин не відповідатиме нормам і принципам моралі та релігії.

Схожий приклад можна навести і в контексті реалізації інститутами громадянського суспільства функції охорони, захисту і просування інтересів окремих соціальних груп, у тому числі інтересів так званих груп меншості. Так, функція охорони і захисту прав дитини можна здійснювати з метою забезпечення її всебічного морального, інтелектуального та фізичного розвитку, сприяння її повноцінному сімейному вихованню, що також відповідає нормам всієї системи соціальної регуляції. Водночас, вказану функцію можна здійснювати з кінцевою метою потурання всім бажанням, пристрастям, смакам та інтересам дитини, навіть тим, які можуть завдати їй пряму шкоду, що формально може не суперечити правовим нормам, але за будь-яких умов це суперечитиме морально-релігійним нормам. Якщо внаслідок подібного «правового» потурання руйнуватиметься сім'я як первинний осередок суспільства, в якій живе та виховується така «вільна» дитина, то це також може не братися до уваги, оскільки індивідуальний інтерес дитини за допомогою права в наш час поставлено вище за будь-які колективні сімейні цінності.

Крім цього, в наш час все більш розповсюдженими вже стають спроби окремих інститутів громадянського суспільства, здебільшого відповідних громадських організацій, використати право для надання статусу соціальної норми або легалізації поведінки чи діяльності, яка завжди засуджувалася нормами моралі та релігії. У зазначеному контексті мова йде насамперед про поступове поширення та популяризацію у громадській думці ідеї про те, що вже не існує сексуальних девіацій або збочень, а існують «природні» та ціл-

ком адекватні бажання і інтереси осіб, для задоволення яких повинні бути створені належні передумови, у тому числі нормативно-правового характеру. Очевидно, що в даному випадку ми маємо справу з маніпуляцією такими поняттями, як «дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації або сексуальних уподобань», «захист прав сексуальних меншин» тощо. Адже, використовуючи ці та інші пристойні поняття, відповідні суб'єкти та інститути громадянського суспільства не захищають права сексуальних меншин, які і так не порушуються в сучасних демократичних державах, а якщо порушуються, то, принаймні, значно менше, ніж права, наприклад, інвалідів, пенсіонерів, хворих та інших соціально вразливих категорій громадян. Під цим та іншими подібними гаслами чи поняттями, насправді, приховуються зовсім інші наміри, серед яких, зокрема, змусити людину і суспільство в цілому радикально переосмислити та змінити традиційні ціннісні установки, за допомогою яких кожна особистість завжди мала можливість чітко розмежувати «добро» і «зло».

Враховуючи все вищенаведене, можемо зробити наступні висновки:

1. Громадянське суспільство завжди формується, функціонує та розвивається в межах конкретної системи соціальних регуляторів та сформованих на їх основі цінностей. Найзагальнішими та найвпливовішими соціонормативними системами є право, мораль і релігія, кожна з яких, незважаючи на наявність в них єдиної мети, функцій, а також деяких інших спільних ознак, по-різному впливають на волю, свідомість, поведінку, вчинки та діяльність громадян, враховуючи їх складну та неоднозначну природу і структуру. Останнє свідчить про об'єктивно передбачену взаємообумовленість та взаємодоповнюваність права, моралі та релігії, штучне суб'єктивне нехтування якою поступово призводить до посилення різноманітних соціальних деструкцій та деформацій.

2. Первинним суб'єктом громадянського суспільства є не відповідні приватні інститути, організації чи громадські об'єднання, а особистість, людина, громадянин, в якому на належному рівні розвинені моральні якості, що визначають його внутрішньо стабільну налаштованість слугувати вищим цілям або імперативам, розумно використовувати належні йому права і свободи, відповідально здій-

снювати будь-яку діяльність тощо. Саме громадянин, особистість, індивід є первинною та основною ланкою будь-якої суспільної взаємодії, який завжди здійснює певну діяльність або вчинки, виходячи з усвідомлених соціонормативних конструкцій, зміст яких не може обмежуватися лише правом. Водночас, можливість вільної реалізації людиною власних думок, ідей, бажань тощо, без будь-якого зовнішнього втручання об'єктивно передбачає формування високого рівня її соціальної відповідальності, який досягається насамперед за допомогою належного впливу на її волю та свідомість морально-релігійних норм.

3. В сучасних складних та неоднозначних умовах державно-суспільного розвитку право штучно та все менш ефективно несе основний «тягар» забезпечення суспільного порядку, у тому числі і в контексті забезпечення взаємовідносин між різноманітними інститутами громадянського суспільства. Однією з основних причин такої кризи соціального регулювання в цілому є аномальне тлумачення права, яке навіть в умовах його сучасного позитивістського та соціологічного розуміння, підпорядковане правам і свободам людини, тобто по суті особистим егоїстичним бажанням, інстинктам та інтересам, позбавленим моральних стримуючих чинників, які значно міцніше та глибше, ніж право, забезпечують деструктивні обмеження дихотомії людської сутності та природи. Якщо джерелом права та самодостатньою метою діяльності суспільства і держави визнаються права і свободи людини, то по суті відбувається підміна природного права, принципи якого впливають з вищих імперативів людського буття та не залежать від суб'єктивної точки зору, позитивним правом, теорія якого в тій чи іншій мірі передбачає, що всі правові форми є змінними або такими, що завжди пов'язані з мінливими обставинами та вимогами часу. Адже не може бути нічого більш мінливого та змінного, ніж індивідуальні людські бажання, прагнення, емоції, інтереси тощо, для реалізації яких особистість наділяється системою прав і свобод.

4. Поступова втрата ефективності правового регулювання, яка все більше проявляється в умовах сьогодення, пов'язана з девальвацією об'єктивної моралі та релігії як особливих, найтіснішим чином взаємопов'язаних між собою історично обумовлених соціонормативних систем. Адже одним із основних наслідків такої де-

вальвації є втрата поваги до права як об'єктивно необхідного для забезпечення суспільного порядку та злагоди соціального регулятора і перетворення його у засіб нормативної маніпуляції «високими правовими матеріями» на кшталт верховенство права та справедливість, який використовується лише для формального прикриття чи завалювання особистих бажань та інтересів владних і бізнесових кіл. Переконати ж людину поважати право лише на підставі норм чинного законодавства чи навіть досконалої правової доктрини, а тим більше змусити її це зробити, неможливо, оскільки повага до будь-чого чи будь-кого – це моральна категорія або одна з найважливіших вимог моралі та релігії, яка приписує людині не здійснювати жодної шкоди іншим чи будь-чому, що має позитивний ціннісний вимір, а також визнавати і шанувати честь та гідність інших людей.

1. *Воронов І. О.* Виклик «Левіафану»: еволюція і перспективи громадянського суспільства: монографія. Київ: Генеза, 2007. С. 13; *Скрипнюк О. В.* Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. С. 376. 2. *Брегеда А. Ю.* Основи політології: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2000. С. 148; Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством / И. В. Мерсиянова, Л. Г. Ионин, А. Ю. Сунгуров и др.; под ред. Л. И. Яковсона. Москва: Вершина, 2008. С. 210. 3. *Кравчук М. В.* Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. С. 72; *Мартиненко В. М.* Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія): монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2003. С. 169. 4. *Мальцев Г. В.* Нравственные основания права: монографія. Москва: Изд-во СГУ, 2009. С. 46.

***Sunegin Sergii.* Socio-and-normative bases of formation and development of civil society: a system dimension**

In this article the author on the general theoretical level raises the problem of rethinking the value-normative principles of the formation and development of civil society. Regardless of the specific approach, underlying the understanding of the nature and essence of civil society, both its primary and most important element is the person, who develops, reveals personal activity or performs certain activities within certain normative parameters. Therefore, in order to understand the regulatory principles of formation and development of civil society, first it is necessary to understand the normative basis of existence and development of a person or individual, who always organizes his behavior and activities in accordance with certain rules, which have to him axiological (valuable) value.

Unfortunately, thanks to the gradual spread of anthropocentrism ideas, which are based on the false thesis that human is inherently or immanent good person, subsequently formed liberal ideology as a system of ideas that proclaim the inviolability of human rights, which declare as the highest value and the foundation of any social order. A similar approach to understanding the overcomplicated bio-psychosocial human nature contradicts the moral and religious tradition that has always seen its dichotomous character. In particular, the Christian religious tradition or doctrine and formed on the basis of its morality comes from the fact that human nature is characterized by the dual character of its manifestations, one of which is directed to good works and to God, and the other – always aimed to evil, which also has a variety of forms its manifestation, which in many cases can even be outwardly expressed or presented as well-being.

If the basis of social and state development constitutes only the value of human rights, that is, in fact – the value of individualism, it is logical to admit that any human needs and desires, at least potentially, can and should be declared legitimate or those, which require regulatory legal support. Simultaneously, an effective development of civil society cannot be based only on a legal matter, whatever high quality and perfect it is, because the regulatory-protective effect of the law to social relations limited by objective parameters of its real nature, but not ideal or declared in the relevant sources. It is well known that law regulates the outward manifestations of human behavior and its impact on the reasoning part of human mind and desires, emotions, instincts, etc., is minimal or, in any case, much lower than the impact of objective moral, especially those that is based on religious experience. Moreover, the law may effectively regulate only the social relations that are actually exposed to legal regulation, leaving outside of its influence such important aspects of human life, like friendship, love, tastes, fashion, charity, mutual help and so on.

If the source of law and its self-sufficient goal of state and society activities recognize or declare human rights and freedoms, in fact it is the substitution of natural law, principles of which derive from the higher imperatives of human life and does not depend on the subjective point of view, by positive law, which in one or another way states that all legal forms are variable or those that are always associated with changing circumstances and requirements. It cannot be anything more changeable and variable than individual human desires, aspirations, emotions, interests, etc., for the implementation of which person is endowed with a system of rights and freedoms.

Civil society always forms, develops and operates within a particular system of social controls and generated on their basis values. The most common and the most influential socio-and-normative systems are law, moral and religion, each of which, despite the presence of their common goal, functions, and some other common traits, differently affect on the will, consciousness, behavior, actions and activities of citizens, including their complex and ambiguous nature and structure. The latter reflects objectively provided interdependence and complementarities of law, moral and religion, artificial subjective neglect of which gradually leads to increasing different of social destruction and deformation.

Key words: civil society, law, moral, religion, individual, human rights, rule of law.